

خلاصه سیاستی

نظام مراقبت دخانیات در ایران:
تقویت کنترل دخانیات آگاه از شواهد از طریق ایجاد یک پلتفرم ملی یکپارچه نظام
مراقبت در راستای پایش و دیده‌بانی

تهیه‌کننده:

مؤسسه ملی تحقیقات سلامت

تاریخ: بهار ۱۴۰۵

خلاصه اجرایی

مصرف دخانیات همچنان یکی از مهم‌ترین تهدیدهای قابل پیشگیری برای سلامت عمومی در جهان محسوب می‌شود و در ایران نیز بار قابل توجهی از بیماری‌ها، مرگ‌ومیر، پیامدهای اجتماعی و هزینه‌های اقتصادی را تحمیل می‌کند. با وجود چند دهه تلاش در حوزه کنترل دخانیات، اجرای قوانین و مقررات ملی، الحاق ایران به کنوانسیون چارچوب سازمان جهانی بهداشت برای کنترل دخانیات (WHO-FCTC) و تدوین برنامه‌ها و راهبردهای ملی در این حوزه، همچنان چالش‌های مهمی در زمینه دسترسی به داده‌های مرتبط با دخانیات، یکپارچگی اطلاعات، کیفیت داده‌ها، بهنگام بودن اطلاعات و بهره‌برداری مؤثر از شواهد برای تصمیم‌گیری وجود دارد.

در سال‌های اخیر، پیچیده‌تر شدن فضای مصرف و عرضه محصولات دخانی، از جمله گسترش سیگارهای الکترونیکی، محصولات دخانی گرم‌شونده، سامانه‌های نوین انتقال نیکوتین، تغییر الگوهای بازاریابی و تبلیغات، توسعه شبکه‌های تجارت غیرقانونی و افزایش مداخلات صنعت دخانیات، ضرورت استقرار نظام‌های مراقبتی کارآمد، روزآمد و آگاه از شواهد را بیش از پیش آشکار ساخته است. در چنین شرایطی، تصمیم‌گیری مؤثر و طراحی مداخلات کارآمد بدون دسترسی به اطلاعات دقیق، قابل اعتماد و بهنگام امکان‌پذیر نخواهد بود.

در پاسخ به این نیاز، "نظام مراقبت دخانیات در ایران (ITS)" به عنوان یک چارچوب ملی جامع برای پایش، دیده‌بانی و تولید شواهد در حوزه کنترل دخانیات طراحی شده است. این نظام با هدف ایجاد مرجع اصلی تولید، جمع‌بندی، تحلیل و انتشار داده‌های مرتبط با دخانیات در کشور، مجموعه‌ای از منابع اطلاعاتی شامل نظام‌های اطلاعات سلامت، پیمایش‌های جمعیتی، بانک‌های اطلاعاتی اداری، سامانه‌های پایش بازار و محصولات دخانی، مطالعات پژوهشی و سایر منابع بین‌بخشی را در قالب یک پلتفرم ملی یکپارچه گرد هم می‌آورد.

نظام مراقبت دخانیات در ایران صرفاً یک سامانه جمع‌آوری داده نیست، بلکه ابزاری راهبردی برای حکمرانی سلامت به شمار می‌رود که از سیاست‌گذاری آگاه از شواهد، پایش و ارزیابی برنامه‌ها، نظارت بر اجرای قوانین و مقررات، پاسخگویی، گزارش‌دهی ملی و بین‌المللی و ارزیابی بلندمدت مداخلات کنترل دخانیات پشتیبانی می‌کند.

استقرار این نظام، گامی اساسی در جهت تقویت حکمرانی سلامت، ارتقای نظام تصمیم‌گیری آگاه از شواهد و تحقق تعهدات ملی و بین‌المللی ایران در حوزه کنترل دخانیات محسوب می‌شود و می‌تواند زمینه‌ساز طراحی و اجرای مداخلات مؤثرتر برای کاهش مصرف دخانیات و حفاظت از سلامت نسل‌های کنونی و آینده کشور باشد.

چالش سلامت عمومی

مصرف دخانیات؛ یک چالش توسعه‌ای برای کشور

مصرف دخانیات صرفاً یک مسئله سلامت نیست، بلکه یکی از چالش‌های مهم توسعه‌ای کشور به شمار می‌رود که ابعاد مختلف توسعه اقتصادی، اجتماعی و انسانی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. فراتر از پیامدهای مستقیم سلامت، مصرف دخانیات موجب کاهش بهره‌وری نیروی کار، افزایش فقر و آسیب‌پذیری اقتصادی خانوارها، تحمیل هزینه‌های سنگین به نظام سلامت، تخریب محیط زیست و تشدید نابرابری‌های سلامت در جامعه می‌شود.

در ایران، مصرف دخانیات همچنان یکی از عوامل خطر اصلی و پایدار برای بروز و تشدید بسیاری از بیماری‌ها و پیامدهای نامطلوب سلامت محسوب می‌شود، از جمله:

- بیماری‌های قلبی و عروقی
- بیماری‌های مزمن تنفسی
- انواع سرطان‌ها
- عوارض و پیامدهای مرتبط با دیابت
- پیامدهای نامطلوب سلامت مادران و کودکان
- مرگومیر زودرس

با این حال، بار ناشی از دخانیات تنها محدود به مصرف‌کنندگان نیست. مواجهه با دود دست دوم همچنان زنان، کودکان و افراد غیرسیگاری را در محیط‌های خانگی، محل کار و فضاهای عمومی در معرض آسیب‌های جدی سلامت قرار می‌دهد. از سوی دیگر، بازار محصولات دخانی در سال‌های اخیر دستخوش تحولات چشمگیری شده است. در کنار سیگارهای متعارف، محصولات و فناوری‌های جدیدی وارد بازار شده‌اند که شامل موارد زیر هستند:

- سامانه‌های الکترونیکی انتقال نیکوتین (Electronic Nicotine Delivery Systems - ENDS)
- محصولات دخانی گرم‌شونده (Heated Tobacco Products - HTPs)
- محصولات نوظهور بدون دود حاوی نیکوتین
- بسترهای نوین بازاریابی، تبلیغات و توزیع مبتنی بر فضای مجازی و فروش آنلاین

این تحولات، چالش‌های جدید و پیچیده‌ای را در حوزه تنظیم‌گری، نظارت و مراقبت ایجاد کرده‌اند؛ چالش‌هایی که پاسخگویی به آنها با استفاده از رویکردهای سنتی پیش و گردآوری داده‌ها امکان‌پذیر نیست. از این‌رو، استقرار یک نظام جامع، پویا و هوشمند برای مراقبت، پایش و دیده‌بانی دخانیات، پیش‌نیاز ضروری سیاست‌گذاری مؤثر و مقابله با تهدیدهای نوظهور در این حوزه محسوب می‌شود.

چرا نظام‌های موجود پاسخگوی نیازهای کشور نیستند؟

اگرچه در ایران منابع متعدد و ارزشمندی برای تولید داده‌ها و اطلاعات مرتبط با کنترل دخانیات وجود دارد، اما این منابع به طور عمده به صورت پراکنده و مستقل از یکدیگر فعالیت می‌کنند و هنوز در قالب یک نظام یکپارچه، هماهنگ و کارآمد برای تولید شواهد مورد نیاز سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری تجمیع نشده‌اند. در نتیجه، علی‌رغم وجود داده‌های فراوان، همچنان خللهای مهمی در دسترسی به اطلاعات جامع، بهنگام و قابل استفاده برای مدیریت برنامه‌های کنترل دخانیات مشاهده می‌شود.

مهم‌ترین چالش‌های موجود عبارت‌اند از:

• پراکندگی نظام‌های اطلاعاتی

اطلاعات مرتبط با مصرف دخانیات، پیامدهای سلامت، مالیات و عوارض، گمرک، قاچاق و تجارت غیرقانونی، خدمات ترک دخانیات، بازرسی‌ها و همچنین داده‌های مرتبط با بازار و صنعت دخانیات توسط سازمان‌ها و نهادهای مختلف و با استفاده از روش‌ها، تعاریف و استانداردهای متفاوت جمع‌آوری می‌شوند. این پراکندگی موجب کاهش قابلیت تجمیع، مقایسه و بهره‌برداری مؤثر از داده‌ها در سطح ملی شده است.

• محدودیت در پایش بهنگام و برخط

بخش عمده اطلاعات موجود از طریق پیمایش‌های مقطعی و دوره‌ای تولید می‌شود که معمولاً با فاصله زمانی چندساله اجرا می‌شوند. این موضوع توانایی نظام سلامت را برای شناسایی سریع روندهای نوظهور، تغییر الگوهای مصرف و پاسخ به تهدیدهای جدید محدود می‌کند و مانع از تصمیم‌گیری بهنگام مبتنی بر شواهد می‌شود.

• ضعف در ارزیابی سیاست‌ها و مداخلات

زیرساخت‌های فعلی کشور از ظرفیت کافی برای ارزیابی مستمر و نظام‌مند اثربخشی سیاست‌ها و برنامه‌های کنترل دخانیات برخوردار نیستند. به‌ویژه ارزیابی حوزه‌های زیر با محدودیت مواجه است:

- اثربخشی سیاست‌های مالیاتی و قیمت‌گذاری محصولات دخانی؛
- میزان رعایت و اجرای قوانین محیط‌های عاری از دخانیات؛
- اثربخشی محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های تبلیغ، ترویج و حمایت از محصولات دخانی؛
- میزان اجرای الزامات بسته‌بندی و هشدارهای سلامت؛
- عملکرد و اثربخشی خدمات ترک دخانیات و حمایت از ترک مصرف.

• **پایش ناکافی فعالیت‌های صنعت دخانیات**

نظارت نظام‌مند بر عملکرد صنعت دخانیات همچنان با چالش‌های قابل توجهی روبه‌رو است. پایش فعالیت‌هایی نظیر راهبردهای بازاریابی، تبلیغات و ترویج، معرفی محصولات جدید، فعالیت‌های نفوذ و لابی‌گری، توسعه بازار و سایر اشکال مداخله صنعت دخانیات در سیاست‌گذاری‌های عمومی هنوز به صورت جامع و مستمر انجام نمی‌شود.

• **ضعف در یکپارچگی و هماهنگی بین‌بخشی**

کنترل مؤثر دخانیات مستلزم همکاری و هماهنگی مستمر میان طیف گسترده‌ای از دستگاه‌ها و نهادهای ذی‌ربط از جمله وزارت بهداشت، گمرک ایران، سازمان امور مالیاتی، نهادهای انتظامی و قضایی، وزارت آموزش و پرورش، شهرداری‌ها، دستگاه‌های نظارتی و سایر مراجع تنظیم‌گر است. با این حال، سازوکارهای موجود پایش و مراقبت از ظرفیت کافی برای تسهیل این هماهنگی و تبادل نظام‌مند اطلاعات میان بخش‌های مختلف برخوردار نیستند.

این چالش‌ها نشان می‌دهد که دستیابی به یک نظام کارآمد کنترل دخانیات در کشور مستلزم استقرار یک نظام ملی یکپارچه مراقبت، پایش و دیده‌بانی است که بتواند اطلاعات مورد نیاز را از منابع مختلف گردآوری، جمع‌بندی، تحلیل و به شواهد قابل استفاده برای سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری تبدیل کند.

چشم‌انداز راهبردی نظام مراقبت دخانیات در ایران (ITS)

نظام مراقبت دخانیات در ایران با این چشم‌انداز طراحی شده است:

ایجاد یک پلتفرم ملی جامع، یکپارچه، پایدار، شفاف و همسو با استانداردها و چارچوب‌های بین‌المللی برای مراقبت، پایش و دیده‌بانی دخانیات که بتواند شواهدی با کیفیت، معتبر و بهنگام را برای هدایت سیاست‌های کنترل دخانیات، حفاظت از سلامت جمعیت و حمایت از اهداف توسعه‌ای کشور فراهم سازد.

این نظام با هدف تبدیل داده‌ها و اطلاعات پراکنده موجود در کشور به دانش و شواهد قابل استفاده برای تصمیم‌گیری طراحی شده است تا مدیران، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان بتوانند بر پایه اطلاعات دقیق و بهنگام، تصمیمات مؤثرتر و کارآمدتری اتخاذ کنند.

نظام مراقبت دخانیات در ایران صرفاً یک مخزن داده یا سامانه گردآوری اطلاعات نخواهد بود، بلکه به عنوان یک ابزار راهبردی پشتیبان سیاست‌گذاری عمل خواهد کرد که توانایی شناسایی روندها، پیش‌بینی مخاطرات و تهدیدهای آینده، ارزیابی اثربخشی مداخلات و حمایت از برنامه‌ریزی راهبردی در حوزه کنترل دخانیات را داراست.

اهداف راهبردی

نظام مراقبت دخانیات در ایران مجموعه‌ای از اهداف به‌هم‌پیوسته و مکمل را دنبال می‌کند که در کنار یکدیگر زمینه لازم برای استقرار یک نظام جامع و کارآمد کنترل دخانیات را فراهم می‌سازند.

۱. پایش مصرف دخانیات

رصد مستمر شیوع مصرف، الگوهای مصرف، شدت مصرف، سن شروع مصرف، رفتارهای ترک دخانیات و ترجیحات مصرف‌کنندگان در گروه‌های مختلف جمعیتی به منظور شناسایی روندهای مصرف و گروه‌های در معرض خطر.

۲. پایش پیامدهای سلامت ناشی از دخانیات

اندازه‌گیری و ارزیابی بیماری‌ها، مرگ‌ومیر، ناتوانی‌ها و میزان استفاده از خدمات سلامت متناسب به مصرف دخانیات به منظور برآورد بار بیماری و هزینه‌های ناشی از آن.

۳. پایش محصولات نوظهور دخانی و نیکوتینی

شناسایی و رصد روندهای مصرف سیگارهای الکترونیکی، محصولات دخانی گرم‌شونده و سایر محصولات نوظهور حاوی نیکوتین به منظور پیش‌بینی و مدیریت تهدیدهای آینده.

۴. پایش فعالیت‌های صنعت دخانیات

رصد و تحلیل فعالیت‌های صنعت دخانیات در حوزه‌های بازاریابی، تبلیغات، ترویج، حمایت‌های مالی، لابی‌گری و سایر اشکال مداخله در سیاست‌گذاری عمومی و سلامت.

۵. پایش تجارت غیرقانونی و قاچاق محصولات دخانی

پایش مسیرهای قاچاق، بازارهای غیررسمی، محصولات تقلبی و میزان رعایت مقررات و قوانین مرتبط با تولید، واردات، توزیع و عرضه محصولات دخانی.

۶. ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌های کنترل دخانیات

سنجش میزان اجراء اثربخشی و پیامدهای سیاست‌ها، قوانین و مداخلات ملی کنترل دخانیات به منظور اصلاح و بهبود مستمر برنامه‌ها.

۷. تقویت پاسخگویی و شفافیت

فراهم کردن سازوکارهای گزارش‌دهی شفاف و منظم برای سیاست‌گذاران، مدیران، ذی‌نفعان و عموم مردم به منظور ارتقای پاسخگویی در حوزه کنترل دخانیات.

۸. پشتیبانی از تعهدات و گزارش‌دهی بین‌المللی

تسهیل تهیه و ارائه گزارش‌های ملی مورد نیاز کنوانسیون چارچوب سازمان جهانی بهداشت برای کنترل دخانیات (WHO-FCTC) و سایر سازوکارهای بین‌المللی پایش و گزارش‌دهی.

۹. گسترش ظرفیت‌های پژوهشی و نوآوری

ایجاد زیرساخت ملی برای انجام مطالعات علمی، پژوهش‌های کاربردی، تولید دانش و توسعه نوآوری در حوزه کنترل دخانیات.

۱۰. تقویت تصمیم‌گیری آگاه از شواهد

تضمین دسترسی سیاست‌گذاران و مدیران به شواهد معتبر، دقیق و به‌نگام به منظور طراحی، اجراء و ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌های کنترل دخانیات مبتنی بر شواهد.

این اهداف در مجموع چارچوبی را فراهم می‌کنند که از طریق آن، نظام مراقبت دخانیات در ایران بتواند به عنوان مرجع اصلی تولید و مدیریت شواهد در حوزه دخانیات عمل کرده و نقش مؤثری در ارتقای سلامت عمومی، کاهش مصرف دخانیات و تحقق اهداف ملی کنترل دخانیات ایفا نماید.

نظام مراقبت دخانیات در ایران

نظام مراقبت دخانیات در ایران بر پایه پنج مؤلفه اصلی و به هم پیوسته طراحی شده است که در تعامل با یکدیگر، چارچوبی جامع برای گردآوری، تجمیع، تحلیل و بهره‌برداری از اطلاعات مورد نیاز در حوزه کنترل دخانیات فراهم می‌کنند. این ارکان، طیف کاملی از داده‌های مرتبط با مصرف دخانیات، پیامدهای سلامت، بازار محصولات دخانی، اجرای سیاست‌ها و روندهای نوظهور را پوشش داده و امکان تصمیم‌گیری آگاه از شواهد را در سطوح مختلف فراهم می‌سازند.

مؤلفه اول: نظام مراقبت مستمر و روتین (Routine Surveillance)

این مؤلفه بر گردآوری مستمر و نظام‌مند اطلاعات از طریق سامانه‌ها و زیرساخت‌های موجود کشور استوار است و هسته اصلی تولید داده‌های جاری در نظام مراقبت دخانیات را تشکیل می‌دهد.

منابع اصلی این بخش عبارت‌اند از:

- نظام‌های اطلاعات سلامت؛
- پرونده‌های سلامت و سوابق خدمات مراقبت‌های بهداشتی اولیه؛
- نظام ثبت مرگ و میر؛
- بانک‌های اطلاعاتی بیمارستانی و درمانی؛
- سامانه‌ها و مراکز ارائه خدمات ترک دخانیات؛
- سامانه‌های بازرسی، نظارت و اجرای قوانین.

استفاده از این منابع امکان پایش مستمر روندهای مرتبط با مصرف دخانیات، بیماری‌ها و پیامدهای ناشی از آن را در سطح کشور فراهم می‌کند.

مؤلفه دوم: پیمایش‌های ملی جمعیت‌محور

این مؤلفه شامل اجرای منظم، استاندارد و یکپارچه پیمایش‌های ملی مرتبط با دخانیات و عوامل خطر رفتاری است. داده‌های حاصل از این پیمایش‌ها اطلاعاتی معتبر، قابل مقایسه و نماینده کل جمعیت کشور را در اختیار سیاست‌گذاران قرار می‌دهد.

مهم‌ترین پیمایش‌های مورد استفاده شامل موارد زیر است:

- پیمایش عوامل خطر بیماری‌های غیرواگیر (STEPS)؛
- پیمایش جهانی مصرف دخانیات در بزرگسالان (GATS)؛
- پیمایش جهانی مصرف دخانیات در جوانان (GYTS)؛
- پیمایش‌های مبتنی بر مدارس؛
- پیمایش‌های عوامل خطر رفتاری در جمعیت بزرگسال.

این پیمایش‌ها اطلاعات جامعی در خصوص الگوهای مصرف دخانیات، عوامل مؤثر بر مصرف، نگرش‌ها، رفتارهای مرتبط با ترک دخانیات و سایر تعیین‌کننده‌های مصرف را در سطح ملی فراهم می‌کنند.

مؤلفه سوم: مطالعات ویژه و ارزیابی‌های سریع

با توجه به پویایی بازار محصولات دخانی و ظهور مستمر چالش‌های جدید، بخشی از نظام مراقبت به انجام مطالعات ویژه و ارزیابی‌های سریع اختصاص یافته است. این سازوکار امکان واکنش سریع به موضوعات نوظهور و نیازهای اطلاعاتی فوری را فراهم می‌کند.

نمونه‌هایی از این مطالعات عبارت‌اند از:

- ارزیابی وضعیت بازار سیگارهای الکترونیکی؛
- مطالعات رفتار مصرف دخانیات در نوجوانان و جوانان؛
- بررسی مداخلات و نفوذ صنعت دخانیات؛
- ارزیابی میزان اجرای سیاست‌ها و قوانین کنترل دخانیات؛
- پایش مصرف دخانیات در شرایط بحران، بلافاصله و شرایط ویژه.

این بخش انعطاف‌پذیری لازم را برای پاسخگویی به مسائل جدید و تولید شواهد مورد نیاز تصمیم‌گیران فراهم می‌سازد.

مؤلفه چهارم: مراقبت از بازار و محصولات دخانی

این مؤلفه به پایش نظاممند بازار محصولات دخانی و ویژگی‌های محصولات موجود در کشور اختصاص دارد و نقش مهمی در شناسایی روندهای بازار، رفتار صنعت و تهدیدهای نوظهور ایفا می‌کند.

حوزه‌های اصلی پایش در این بخش عبارت‌اند از:

- میزان دسترسی و عرضه محصولات دخانی؛
- سهم بازار محصولات مختلف؛
- روندهای فروش و مصرف؛
- ترکیبات و ویژگی‌های محصولات؛
- الگوهای قیمت‌گذاری؛
- فعالیتهای بازاریابی، تبلیغات و ترویج صنعت دخانیات؛
- تجارت غیرقانونی، قاچاق و محصولات تقلبی.

طراحی این بخش از تجربیات موفق بین‌المللی، از جمله سامانه اروپایی (EU-CEG (European Union Common Entry Gate، الهام گرفته است؛ سامانه‌ای که اهمیت گزارش‌دهی متمرکز و نظارت نظاممند بر محصولات دخانی را در ارتقای سلامت عمومی و اجرای مؤثر مقررات نشان داده است.

مؤلفه پنجم: نظارت بر اجرای سیاست‌ها و مقررات

این مؤلفه بر پایش اجرای سیاست‌ها، قوانین و مقررات مرتبط با کنترل دخانیات و ارزیابی میزان پایبندی به آنها تمرکز دارد. مهم‌ترین حوزه‌های مورد ارزیابی شامل موارد زیر است:

- سیاست‌های مالیاتی و قیمت‌گذاری محصولات دخانی؛
- قوانین و مقررات محیط‌های عاری از دخانیات؛
- محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های تبلیغ، ترویج و حمایت از محصولات دخانی؛
- الزامات بسته‌بندی و هشدارهای سلامت؛
- محدودیت‌های فروش و دسترسی به محصولات دخانی؛
- سیاست‌ها و خدمات ترک دخانیات.

این بخش امکان ارزیابی مستمر اثربخشی سیاست‌ها، شناسایی نقاط ضعف و قوت، و اصلاح و بهبود مداخلات کنترل دخانیات را فراهم می‌سازد و نقش کلیدی در استقرار نظام تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد ایفا می‌کند.

این پنج مؤلفه به عنوان اجزای مکمل و به‌هم‌پیوسته نظام مراقبت دخانیات در ایران، زیرساخت لازم برای تولید شواهد جامع، بهنگام و قابل اتکا را فراهم کرده و زمینه را برای برنامه‌ریزی، سیاست‌گذاری و ارزیابی مؤثر اقدامات کنترل دخانیات در کشور مهیا می‌سازند.

نوآوری و تحول دیجیتال

یکی از ویژگی‌های متمایز نظام مراقبت دخانیات در ایران، بهره‌گیری گسترده از رویکردهای نوآورانه و فناوری‌های نوین در تمامی مراحل گردآوری، مدیریت، تحلیل و بهره‌برداری از داده‌ها است. این نظام با هدف ارتقای کیفیت شواهد، افزایش سرعت دسترسی به اطلاعات و بهبود کارآمدی تصمیم‌گیری، از زیرساخت‌های دیجیتال و ابزارهای پیشرفته تحلیل داده بهره خواهد گرفت.

مهم‌ترین قابلیت‌های فناورانه این نظام عبارت‌اند از:

- ایجاد پایگاه‌های داده ملی متمرکز و یکپارچه؛
- استقرار سامانه‌های گزارش‌دهی برخط و بهنگام؛
- طراحی و ایجاد داشبوردهای تعاملی مدیریتی؛
- بهره‌گیری از سامانه‌های اطلاعات جغرافیایی (GIS)؛
- استفاده از روش‌های تحلیل پیش‌بینی برای شناسایی روندها و مخاطرات آینده؛
- توسعه ابزارهای تحلیل داده مبتنی بر هوش مصنوعی؛
- یکپارچه‌سازی و تبادل خودکار داده‌ها میان سامانه‌های مختلف؛
- استفاده از فناوری‌های نوین جمع‌آوری دیجیتال داده‌ها.

این قابلیت‌ها امکان گذار از رویکردهای واکنشی به سمت مدیریت پیش‌نگر و پیشگیرانه مخاطرات را فراهم کرده و زمینه را برای تصمیم‌گیری سریع‌تر، دقیق‌تر و مبتنی بر شواهد در حوزه کنترل دخانیات مهیا می‌سازند.

حکمرانی و هماهنگی بین بخشی

استقرار و پایداری نظام مراقبت دخانیات در ایران مستلزم اتخاذ رویکرد "حکمرانی کل دولت" و مشارکت فعال تمامی دستگاهها و نهادهای ذی ربط است. کنترل مؤثر دخانیات موضوعی فرابخشی است و تحقق اهداف آن بدون همکاری و هماهنگی میان بخش های مختلف امکان پذیر نخواهد بود. مهم ترین ذی نفعان و شرکای اجرایی این نظام عبارت اند از:

- وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی؛
- ستاد کشوری کنترل و مبارزه با دخانیات؛
- گمرک ایران؛
- سازمان امور مالیاتی کشور؛
- وزارت آموزش و پرورش؛
- وزارت صنعت، معدن و تجارت؛
- نهادهای انتظامی، قضایی و دستگاه های نظارتی؛
- شهرداری ها و مدیریت های محلی؛
- دانشگاه ها و مراکز علمی و پژوهشی؛
- سازمان های مردم نهاد و نهادهای مدنی.

نظام مراقبت دخانیات به عنوان یک پلتفرم ملی مشترک، بستر لازم برای تبادل اطلاعات، هماهنگی بین بخشی، هم افزایی ظرفیت ها و جلوگیری از موازی کاری و تکرار فعالیت ها را فراهم خواهد ساخت.

منافع مورد انتظار

استقرار نظام مراقبت دخانیات در ایران می تواند منافع گسترده ای را در سطوح مختلف سلامت، اقتصاد، حکمرانی و توسعه علمی کشور به همراه داشته باشد.

منافع سلامت همگانی

- کاهش شیوع مصرف دخانیات در جمعیت؛
- تأخیر در شروع مصرف دخانیات در نوجوانان و جوانان؛
- افزایش میزان ترک موفق مصرف دخانیات؛

- کاهش مواجهه با دود دست دوم؛
- کاهش بار بیماری‌ها، ناتوانی‌ها و مرگ‌ومیر منتسب به دخانیات.

منافع اقتصادی

- کاهش هزینه‌های مستقیم و غیرمستقیم نظام سلامت؛
- افزایش بهره‌وری نیروی کار و کاهش خسارات اقتصادی ناشی از بیماری؛
- ارتقای اثربخشی سیاست‌های مالیاتی و قیمت‌گذاری محصولات دخانی؛
- بهبود پایش و کنترل تجارت غیرقانونی و قاچاق محصولات دخانی.

منافع حکمرانی

- ارتقای پاسخگویی در حوزه کنترل دخانیات؛
- افزایش شفافیت در سیاست‌گذاری و اجرای برنامه‌ها؛
- بهبود تخصیص منابع بر اساس شواهد؛
- تقویت همکاری‌های بین‌بخشی و هماهنگی میان دستگاه‌های مسئول.

منافع علمی و پژوهشی

- توسعه فرصت‌های پژوهشی در حوزه دخانیات و سلامت همگانی؛
- ارتقای کیفیت و دسترس‌پذیری داده‌ها؛
- تقویت ظرفیت نوآوری و توسعه فناوری‌های مرتبط؛
- گسترش همکاری‌های علمی و پژوهشی در سطح بین‌المللی.

اقدامات سیاستی اولویت‌دار

به منظور استقرار موفق و پایدار نظام مراقبت دخانیات در کشور، مجموعه‌ای از اقدامات سیاستی در سه بازه زمانی کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت پیشنهاد می‌شود.

اولویت‌های کوتاه‌مدت

- تصویب و تأیید رسمی نظام مراقبت دخانیات در ایران به عنوان چارچوب ملی پایش و دیده‌بانی دخانیات کشور؛

- ایجاد سازوکار حکمرانی و راهبردی چندبخشی برای هدایت و نظارت بر نظام؛
- تدوین و استقرار توافق‌نامه‌های تبادل و اشتراک‌گذاری داده میان دستگاه‌های ذی‌ربط؛
- تأمین منابع مالی پایدار برای استقرار و تداوم فعالیت‌های نظام.

اولویت‌های میان‌مدت

- یکپارچه‌سازی نظام مراقبت دخانیات با سامانه‌های ملی اطلاعات سلامت؛
- توسعه زیرساخت‌های دیجیتال و فناوری‌های مورد نیاز برای پایش و دیده‌بانی؛
- آموزش نیروی انسانی و تقویت ظرفیت‌های فنی و تخصصی؛
- استقرار چرخه‌های منظم تولید، تحلیل و انتشار گزارش‌های ملی.

اولویت‌های بلندمدت

- تحقق قابلیت تعامل‌پذیری کامل میان تمامی سامانه‌های ملی مرتبط؛
- اتصال و همسویی با شبکه‌ها و نظام‌های بین‌المللی پایش دخانیات؛
- نوسازی مستمر زیرساخت‌ها و بهره‌گیری از فناوری‌ها و نوآوری‌های نوظهور؛
- نهادینه‌سازی تصمیم‌گیری آگاه از شواهد در سیاست‌ها و برنامه‌های کنترل دخانیات.

بحث و نتیجه‌گیری

نظام مراقبت دخانیات در ایران یک سرمایه‌گذاری راهبردی و تحول‌آفرین در حوزه حکمرانی سلامت و تولید هوشمند شواهد محسوب می‌شود. این نظام با یکپارچه‌سازی منابع متنوع اطلاعاتی در قالب یک پلتفرم ملی هماهنگ، شواهد مورد نیاز برای مواجهه مؤثر با یکی از مهم‌ترین عوامل خطر قابل پیشگیری سلامت در کشور را در اختیار سیاست‌گذاران و مدیران قرار خواهد داد.

نظام مراقبت دخانیات فراتر از یک سازوکار صرفاً فنی برای گردآوری داده‌ها است و به عنوان ابزاری راهبردی برای تقویت حکمرانی، ارتقای پاسخگویی، افزایش اثربخشی سیاست‌ها، بهبود نظارت و حمایت از سلامت نسل‌های کنونی و آینده عمل خواهد کرد.

استقرار موفق این نظام، ایران را در زمره کشورهای قرار خواهد داد که از نظام‌های نوین مراقبت و دیده‌بانی به عنوان یکی از ارکان اصلی کنترل مؤثر دخانیات و حکمرانی آگاه از شواهد در سلامت همگانی بهره می‌گیرند.